

V. Ember Mária:

A kesztyű készítése és viselete Magyarországon

Keleten már az ókorban megjelent a kesztyű, ez azonban még nem volt tartozéka a viseletnek, hanem kizárólag praktikus funkciót töltött be; a kezet a hideg ellen és a nehéz munkában védte. A munkához használt kesztyűk legtöbbje egy- vagy kétujjas volt. A görögöknél és a rómaiaknál is ilyen típusú kesztyű volt használatban. Az Odysseiában olvassuk, hogy Odysseus hazatértekor atyját kerti munkával foglalatoskodva találta, amit az kesztyűben végzett. Ifj. Plinius kuriózumként említi, hogy nagybátyjának titkára télen kesztyűt viselt, hogy ujjai meg ne gémberedjenek. Lucullus szeszélyének tudható be, hogy szakácsainak a konyhában fehér kesztyűben kellett dolgozniuk. A görögök és rómaiak a téli kesztyű viselését is az elpuhultság jelének tartották. Keleten abban az időben általánosabb viseletnek számított, ezt bizonyítja, hogy a görög és római színészek, akik színpadi kosztümjeikhez sok keleti elemet vettek át, kesztyűt viseltek.

A 7. században vált a kesztyű az előkelőek luxuscikkévé. Az udvari viselethez tartozott, mint a hatalom és méltóság egyik jelvénye; ennek köszönhetette a vezető rétegekben való elterjedését. A középkor végén a jó módú polgárság körében is általánossá vált. A kesztyű viselésének módjait az udvari viselkedés szabályai — az etikett — irányították. Divatja és az ezzel kapcsolatos szokások minden európai országban egyformán alakultak.

A 9. századból fennmaradt levéltári adatok és emlékek bizonyossága szerint a diszes kesztyű az uralkodók és az egyházi méltóságok szertartási jelvényei közé tartozott. Ezeket a kesztyűket selyemszövetből varrták — vagy selyemfonálból kötötték — és himzéssel, gyöngyökkel, zománcképes arany-ezüst lemezekkel, drágakövekkel; az utóbbiakat aranyfonállal belekötött motívumokkal díszítették.

Fehér fonálból kötött kesztyűt őriz a párizsi Cluny Múzeum, amely a 10. században készült. Ennek az ötujjas kesztyűnek az ujjai feltűnően rövidek. A Brixen-i dóm kincstárában levő, 12. századból származó kötött kesztyű már a mai formának felel meg.

A német-római császár koronázási klenódiumai közé tartozik a kesztyű, amit II. Frigyes 1220-ban koronázásakor viselt. Vörös selyemszövetből varrták az aranyfonállal hímzett kesztyűt, amelyet a kézhatón gyöngyhímzés, rubin és zafír drágakövek és szíréneket, palmettákat, sasfejeket, ún. normann pajzsokat ábrázoló rekesz-zománcos lemezek; a tenyerén arany hímzésű nimbuszos egyfejtű sasok díszítenek. A 14. századból származó pontifikális kesztyűk az előbbihez hasonlóak voltak. A 15. század második negyedéből való egyházi felszerelések leltárai korábbi — 14. századi — anyagok leírását is tartalmazzák. Nagyon díszes, pontifikális kesztyűk szerepelnek ezekben a leltárainkban. Egyik selyem- és aranyfonállal szőtt mintás, ezüst angyalképekkel díszített; másik arannyal szőtt, gyöngyökkel, drágakövekkel, aranyozott ezüst zománcozott képekkel, a kézhatón kerek lappal, amit gyöngyök és drágakövek vesznek körül. Egy arannyal szőtt kesztyűn ezüst, zománcos és képes díszekkel ékes körlep volt gyöngyökkel körülvéve. Ismét másik selyem és arany rózsákkal díszes. Egy pár kesztyűt igazgyöngyökkel díszítettek kerek rozetták alakjában, minden rozetta közepében aranyozott ezüsfoglatban két smaragddal.¹ II. Frigyes fentebb leírt koronázási kesztyűje nyújt fogalmat arról, milyenek voltak ezek a pontifikális kesztyűk. A 16. században Európa-szerte készítették a bíborvörös vagy fehér selyem- és aranyfonálból kötött, egyházi ornátushoz tartozó kesztyűket. Ilyeneket őriz a Magyar Nemzeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum is. (2. kép)

A középkori lovagok sodronypáncéljához hozzátartozott a szintén sodronyból készült kesztyű, ezt a 15. században az acélapokból összeállított páncélok idején az azokhoz tartozó hasonló szerkezetű kesztyű váltotta fel. A lovag díszöltözetéhez bőrkesztyűt viselt, ennek odadobásával szolgáltatta fel ellenfelét párviadalra. A lovagkorban az előkelő női öltözködés elengedhetetlen kelléke volt a finom, vékony bőrből készült kesztyű. A lovag szíve hölgyének kesztyűjét sisakjára tűzve indult viadalra. Kesztyűk ajándékozása is szokásban volt, különösen újév alkalmával. Főleg Angliában a 16. századtól az ajándék kesztyűt pénzzel helyettesítették. Innen származik a „glove money”, a kesztyűpénz kifejezés. A kesztyűpénz néha megvesztegetésre is alkalmat adott, ezért Franciaországban a bírák csak kesztyűtlen kézzel ítéelkezhettek, annak jeléül, hogy megvesztegethetetlenek.

Kedvelt szórakozás volt a vadászat, különösen sólyommal vagy karvallyal. A solymászat szokása Ázsiából került át a rómaiakhoz s onnan egész Európában elterjedt. A vadásznak különleges kesztyűre volt szüksége, hogy megvédje kezét az azon ülő madár karmától. Bivaly- vagy szarvasbőrből készítették ezeket a kesztyűket, erősen bélelték és vastag, hosszú kézelővel látták el. Vadász-jelenetet bemutató képeken, címeres leveleken sok solymászkesztyű-ábrázolást látunk a 14—16. századból.² Utazáskor és lovagláshoz erős szarvasbőr kesztyűt viseltek. (1. kép)

A 16. században általánossá vált a kesztyű viselete nemcsak az előkelőek, hanem a polgárság körében is. A neves francia filozófus, Michel de Montaigne (1533—1592), aki nem tartozott korának legelegánsabb férfiai közé, „Essay”-inek harmadik kötetében így írt: „éppen olyan kevésbé tudnám nélkülözni kesztyűmet, mint kezemet”. A kesztyű viselésének udvari előírásait olvassuk az 1675-ben megjelent „Nouveau Traité de la civilité qui se pratique en France parmi les honnêtes gens” című írásban. Pl.: kezét adni egy hölgynek csak kesztyűs kézzel szabad. 1700-ban az a szabály, hogy a hölgyek állandóan viseljenek kesztyűt, kivéve az asztalnál. Madame de Genlis (1746—1830) „Dictionnaire des Etiquettes”-ében már nagy udvariatlanságnak tartotta, ha egy hercegnőnek valaki kesztyűs kézzel ad át valamit.

A női divatot 1477-ig Burgundia irányította, s mellette az olasz reneszánsz a 16. század közepéig. A 15. században a nők hosszú ujjú ruhát viseltek, aminek nagy, tölcser alakú kézelője kezüket az ujjak hegyéig befedte. Ilyen ruhában ábrázolta a firenzei hölgyet Domenico Ghirlandajo „Mária születése” freskóján (a S. Maria Novella templom apsisában). Az ilyen jellegű öltözetnek legszebb és legtipikusabb fennmaradt példája II. Lajos király feleségének, Máriának esküvői ruhája a Magyar Nemzeti Múzeumban.³ Az ilyen kézelős ruhában a kéz egyáltalán nem látszott, s így az ahhoz viselt vékony bőr- vagy selymekesztyű sem. A 16. század második felében az ünnepélyes, merev spanyol divat lett uralkodóvá Európában, s így a magyar hölgyek körében is elterjedt. Nemcsak a spanyol divatú öltözetnek, hanem a spanyol etikettnek is — ami a divattal együtt terjedt el — elengedhetetlen tartozéka volt a kesztyű. A magasgalléros, földig érő, hosszú ujjú ruhák teljesen befedték az alakot, csak az arc és a kéz maradt szabadon. A szép kezekre úgy lehetett legjobban felhívni a figyelmet, hogy kecses mozdulattal minél gyakrabban fel- és lehúzták a finom anyagból készült kesztyűt.

Magyarországon ebből a korból származó kesztyű nem maradt fenn, az ábrázolások, levelezések, hozományjegyzékek, hagyá-

téki leltárak, árszabások azonban azt bizonyítják, hogy elterjedt, sőt általánosan viselt volt. Wilhelm Dillich: Vngarische Chronica-jában (1600) levő képen a magyar nemes kisasszony kezében tartja a kesztyűjét.⁴ A Haller család nemzetségekönyvében a 16. század második felében élt családtagok közül Haller Pál jobbáiban nagyméretű kézelős kesztyűt tart; felesége, Barkóczi Judit kezében szintén nagy, díszes kézelővel ellátott kesztyű van. Haller Gábor feleségét, Bornemissza Katalint és Haller Györgyné Nyáry Borbálát spanyol divatú ruhában ábrázolták, kezükben ők is kesztyűt tartanak. Az Esterházy-család nemzetségekönyvét Esterházy Pál 1700-ban adatta ki. A 17. században élt családtagokat koruk viseletében ábrázolták, a régebben elhaltakat pedig az abban az időben régies, 16. századi öltözetben. Ezek közül néhányan a spanyolos szabású ruhához kesztyűt tartanak a kezükben.⁵ (3., 4. kép)

A férfiak a 16. században az olasz reneszánsz, majd a spanyol divat szerint öltözködtek az európai országokban; Magyarországon pedig éppen ebben a korszakban alakult ki és vette fel állandóvá vált alakját a magyar nemzeti viselet. Országunk történetének a török háborúktól terhes korszaka ez; két évszázadon át harcban állott a törökökkel. Az országban a legtöbb férfi katona volt, öltözetüket ez az életforma határozta meg. Kesztyűt alig viseltek, mert ez a fegyverforgatásban gátolt. A dolmány 6—8 cm széles, tölcseresen bővülő kézelőjét hajtották le, hogy a kézfejet védjék. Ez azonban a belső — tenyér — oldalon kényelmetlen volt, amikor a kard markolatát, buzogányt vagy más fegyvert fogtak. Ezért a 16. század vége felé a fel- és lehajtható kézelő csak kétharmad részben fogta körül a csuklót, majd a 17. században mind keskenyebbé vált s a század második felében 8 cm széles és 8—10 cm hosszú „leppentő”-vé alakult át. A leppentő vége egyenesen levágott, vagy háromszögűen, hegyesen végződött — ez utóbbi esetben nevezték kutya-fülnek. (10., 5. kép.) A 18. században újra felhajtották a leppentőt s a dolmány ujjának díszítésévé satnyult, annyira, hogy a század második felében már csak a zsinórozott díszítés jelzi a kézelő vagy a leppentő emlékét.

Nemcsak a nemesek dolmányának volt tartozéka a leppentő a 17. században, megtaláljuk azt a munkásokat ábrázoló képeken is. 1690-ből származó kódexben (*Costume Bilder aus Siebenbürgen. Tabulae pictae et coloratae*) az erdélyi magyar sóvágó himzett díszítésű ködmönének ujjá nagyméretű leppentővel ellátott, úgy hogy a kézfejet majdnem az ujjak hegyéig fedte.⁶ (6. kép)

A polgári életben a férfiak és nők egyaránt kesztyűt viseltek. 1446-ban a beregszászi szabó céh mesterei kesztyűsen jártak; ezt

bizonyítja, hogy az évenként megválasztott két céhmester két nadrágot és két kesztyűt kapott.⁷ A 17. századból származó viseletképek tanúsága szerint minden társadalmi réteg viseletéhez hozzátartozott a kesztyű; anyagában, szabásában, díszítésében mutatkozik a különbség. A tanácsúr, a polgármester, a falusi pap, a tanító és tanuló, a székely hajadon egyaránt kesztyűt viselt.⁸ (7—13. kép)

A 16. század közepe táján nemcsak a kesztyű divatja terjedt el Spanyolország felől, hanem a nagyon finom minőségű spanyol készítésű bőrkesztyűket is árusítottak több országban. Elterjedt voltukat bizonyítja a mondás: „simulékony, mint egy spanyol kesztyű”. Országunkban is nagy becsben tartották a spanyol kesztyűt; amikor 1595-ben Mátyás főherceg Thurzó György nádor feleségének spanyol bőrkesztyűt ajándékozott s a nádor azt elküldte feleségének, a kísérlévéiben ezt írta: „noha a te kezedre nagyok lesznek talán, a szabó megkissebbítheti”.

A 16. és 17. századi levéltári anyagban különösen bőven találunk kesztyűre vonatkozó adatokat. A 16. században a nők télen-nyáron kesztyűvel jártak, hogy kezüket a hidegtől vagy a napfény barnító hatásától védjék, sőt a kislányok is rendszeresen viselték. Gyermekeknek való, belül bolyhos fehér kesztyűt Krakkból hozattak. Csáky Istvánné Wesselényi Anna írta egyik levelében 1612-ben, hogy azért vásárolja ezt a fajta kesztyűt, mert lágy és védi, finom-má teszi a kezét. Itthon is nagy mennyiségben készültek a különféle kesztyűk, úgyhogy Bethlen Gábor erdélyi fejedelem szükségesnek tartotta azok árát megállapítani és szabályozni 1627-ben kiadott ár-szabásában.⁹

A nyári kesztyűket finom bőrből vagy selyemszövetből varrták; vékony len- vagy selyemfonálból kötötték. Ezek között olyanok is voltak, amelyeknek ujjai az utolsó íznél elvágottak, tehát az ujjak hegye szabadon maradt. Így jobban lehetett fogni és a szép körmök érvényesültek. Az ujjatlan kesztyű ekkor már nem volt újdonság, az előkelő hölgyek viseletében már megjelent az ujjak nélküli, ún. félkesztyű. (11. kép)

A selyemből, bársonyból és vékony bőrből varrott kesztyűket, s különösen azok kézelőjét díszítették gazdagon.¹⁰ I. Rákóczi György kincsházában két pár gyöngyhímzéssel és egy pár boglárókkal díszített kesztyűt őriztek; a boglárókba 4 gyémánt, 4 smaragd és 16 rubin volt foglalva. 1641-ben kelt hozományjegyzékben gyönggyel hímzett, virágos hímzésű és arany csipkével díszített fekete bársony kesztyűt találunk az egyszerűbb nyári és a prémmel bélelt téli kesztyűkön kívül. 1643. évi hozományjegyzékben lila atlaszselyem gyöngyhímzéssel varrott, fehér atlasz arany- és selyem-

fonállal himzett, fekete bársony arany zsinórozással, királyi szín vörös bársony, kétsorosan arany paszománnyal díszített kesztyű szerepel az egyszerű díszítetlenek között. 1660. évi leltárban olvashatunk egy pár vörös atlaszselyemből készült, virágos himzéssel és gyöngyözéssel díszített nyári kesztyűről. 1681. évi hagyatékba selymfonállal himzett, férfinak való kesztyűt, 1684. évi jegyzékbe háromsorosan arany csipkével díszített király színű bársony férfi-kesztyűt vettek fel.

A téli kesztyűk bőrből vagy bársonyból készültek és prém-mel voltak bélelve, leginkább nyest- vagy nyusztprém-mel. Egy leltárban hattyúprém-mel bélelt fehér atlasz kesztyű szerepel.¹¹

Az illatosított kesztyű már három évszázados múltra tekinthet vissza, amikor Európa-szerte általánosan viseltté vált. Franciaországban már a 13. században ismerték és azt tartották, hogy a járványok ellen véd. A 16. században Magyarországon is készítettek tavaszi és nyári viseletre; pézsmakesztyűnek nevezték. Az 1627. évi árszabásban is megtaláljuk, tehát eléggé elterjedtnek kellett lennie.

A férfikesztyű formája jóformán semmit sem változott évszázadokon át. A női divatban a ruhaujjak hosszának változásával együtt alakult a kesztyűk szárának hossza is. A 17. század második felében és a 18. században a ruha ujjá csak könyökig fedte a kart, tehát a kesztyű hosszabb lett, majdnem könyökig ért. Kedvelték az ujjatlan, a kézfőn ék alakban végződő, himzéssel díszített selymekesztyűt. A század végén a gépi kötés elterjedésével a finom, vékony bőrkesztyűkön kívül kötöttet is viseltek. A 18. század utolsó éveiben a rövid ujjú ruhák divatjának megfelelően a kesztyű szára a felsőkart is fedte. Olyan puhák és simulékonyak voltak a finom bőr- és kötött kesztyűk, hogy még zongorázni is lehetett kesztyűs kézzel.

Szinte minden európai országban készítettek jó minőségű kesztyűt, 1685 után pedig a Franciaországból menekülni kényszerült hugenották még inkább elterjesztették a környező országokban a finom kesztyűk készítésének mesterségét. Georg Krünitz megállapítása az „Oeconomische Encyclopädie”-ban 1780-ban tehát már idejét múlta. Így írt Krünitz: „három ország kell hogy anyagot és munkát adjon egy bőrkesztyűhöz, hogy az igazán jó legyen. A bőrnek Spanyolországból kell származnia, Franciaországban kell kiszabni és Angliában készüljön az összevarrása”.

A bőrkesztyű készítése azokban az országokban fejlődött ki elsősorban, amelyekben a juhtenyésztés el volt terjedve. A finom, vékony kesztyűkhöz báránybőrön kívül felhasználták a kecske- és kutyabőrt is; a vastagabbakat szarvas-, sőt bivalybőrből is készítettek. Puhaságánál és tartósságánál fogva a bőrkesztyű kedveltebb

volt, mint a selyem-, bársony-, gyapjú-, pamutszövetből varrott vagy kötött.

Más kézművesekhez hasonlóan, a kesztyűkészítők is testületekbe, céhekbe tömörültek. Párizsban már 1190-ben testületük volt. Magyarország területén legrégebbi adataink Erdélyből vannak. A nagyszebeni kesztyűkészítők céhszabályzatát 1376-ban újíttatták meg, I. Lajos király uralkodása alatt. 1496-ban átírták a szabályzatot és II. Ulászló királytól nyert megerősítést. Az 1376. évi szabályzat még arra is kiterjed, hogy a kesztyűkészítőknek nem szabad fehér bőrt eladni s csak annyit tárolhatnak, amennyi a kesztyű készítéséhez szükséges.¹² A 14. századtól kezdve egymás után alakultak kesztyűkészítő céhek; szabályzataikat 1540-ben, 1557-ben, 1568-ban, 1637-ben, 1659-ben, 1693-ban fektették le, illetve újíttatták. Amelyik vidéken aránylag kevés kesztyűkészítő működött, más iparágakkal együtt alkottak ún. vegyes vagy közös céhet, elsősorban a másfajta bőráruk készítőivel; tímárokkal, vargákkal, saru- és bőrcapkakészítőkkel, erszénygyártókkal, de a szabókkal és kalmárokkal is. Dél-Magyarországból 1521-ből és 1770-ből állnak rendelkezésünkre a vegyes céhek adatai. Nyugat-Magyarországból 1692-ből, 1699-ből, 1713-ből, 1770-ből és 1782-ből; Észak-Magyarországból 1535-ből, 1635-ből, 1655-ből, 1670-ből és 1687-ből maradtak fenn céhszabályzatok vagy azokat megújító iratok. A kötött kesztyű készítői nagyrészt Észak-Magyarországon működtek és közös céhekbe tömörültek a harisnyakészítőkkel, sőt gyakran a gombkötőkkel és a paszománykészítőkkel is. Ezekről a céhekről elég késői adataink vannak; nagyrészt a 18. századból származnak a céhszabályokat megújító iratok. A céhek a múlt század közepéig működtek és a manufaktúrák, majd a gyárak alapításával fokozatosan szűntek meg.¹³

Hosszabb ideig maradt meg a kesztyűkészítés a kézműipari módszereknél, mint a többi iparág. A bőrök, különösen a glazé kidolgozása igényelt nagy ügyességet és gyakorlatot. A gépek nagyobb számban való alkalmazása csak a múlt század második felében indult meg.

A bőrkesztyűkészítés technológiájának kialakításához szuszas kísérletezésekre volt szükség. Ezekről tájékoztat Georg Krünitz említett munkájában. A kesztyű elkészítésének minden fázisát a bőr kikészítésétől a varrásig rendszerint a kesztyűkészítő mester és legényei végezték el. A fiatal kecske- és báránybőrt timsós, ún. fehér-cserzéssel készítették ki; ősi magyar eljárás volt ez, még ma is használják megjelölésére a „hongroyage” elnevezést. A bőrt langyos vízzel tisztították meg a timsótól, majd a gyapjú tövét mésszel lazították fel. A gyapjú eltávolítása után hamulúgos kezelés követke-

zett, majd egyenletes vastagságúra vakarták a bőroket, azután korpával készült pácba helyezték. Pácolás után timsós oldatban áztaták és tojássárgás keverékkel kenték be. Ez utóbbi puhította és rugalmassá tette a bőrt. A zsíros eljárással — halzsír — kikészített bőroknél az előmunkálatok hasonlóak voltak az előbbi eljáráshoz, utána zsírral kenték be, s hogy minél jobban beigya fakalapáccsal verték bele. Az eljárást többször ismételték, azután zárt helyiségben hosszabb ideig állni hagyták az egymásra fektetett bőroket, ezzel jellegzetes sárgás színt értek el. — Az ilyen módszerrel dolgozó tímárokat chamoiseur-nak nevezték — Fahamuval és hamuzsírral készített fürdőben áztatva zsírtalanították, szárították, a húsoldalon bolyhozták és egyenletesen vékonyították. Ez utóbbi művelet nagy gyakorlatot igényelt, úgyhogy finom áruknál még a század elején is kézi munkával végezték. A bőroket festés előtt fakították, majd páccal kezelték, hogy a festék a fonákoldalra ne üssön át. A festéshez természetes színezékeket használtak, csak a múlt században tértek át az anilin használatára. A festés ecseteléssel vagy a festéklébe való mártogatással történt. Festés után szárították, nyújtották és fényesítették a bőroket.

A kesztyű kiszabása egészen a múlt század második negyedéig nagyon kezdetlegesen történt. A bőrre rajzolták a kéz alakját s egyenként szabták, a hüvelykujjat természetesen külön. A selyemfonállal való összevarrást általában az asszonyok végezték el. Az egyszerű varrás az előlítésnek felel meg, a dupla vagy angol varrás a gépvarráshoz hasonló. Legtartósabb volt az a varrásmód, amit a cipészek ma is alkalmaznak; két fonállal, két tüvel történik, árral szúrt lyukakba öltve. A gyengén nedvesített kesztyűt fából készített szerszámokkal nyújtották a kellő méretre.

A múlt század első harmadában a divat polgáriasodásával a kesztyűk tömeggyártására kellett átállni, ez azonban az addig szokásos kézműipari módszerek útján nem volt lehetséges. A gépek fokozatosan kiszorították az egyszerű szerszámokat. 1806. és 1834. között 77 találmányt szabadalmaztattak. Nagy lépést jelentett 1834-ben Jouvin találmánya. Xavier Jouvin grenoble-i kesztyűkészítő évekig tanulmányozta a kéz anatómiáját és feltalálta a 32 nagyságot magában foglaló kesztyűméretezést. A méreteknek megfelelően vasból készítette el a formakésekkel ellátott sablont, a „kaliber”-t, amivel egyszerre 6 pár kesztyűt lehetett kiszabni. A kalibert néhány évtized alatt minden európai ország átvette. A kesztyű varrása is egyszerűbbé vált; 1807-ben James Winter feltalált egy szerkezetet, ami könnyebbé tette a varrást. A század közepétől — a varrógép feltalálása után — egymást érték a speciális kesztyűvarró gépek. A kéz-

fejen alkalmazott három díszvarrást a kesztyűvarrás gépesítésével egyidejűen kezdték alkalmazni.

A francia forradalom rövid időre száműzte a kesztyűt, aki viselte arisztokratagyanús volt. Napoleon azonban már nagyon kedvelte s ezzel újramezdődött divatjának elterjedése. A 19. század elején a sárga árnyalatú bőrkesztyűk voltak divatban, annyira, hogy a piperkőc fiatalembereket „gants jaunes”-nek nevezték.

A viseleti tartozékokat a múlt század első felében kultúrjelenséggént figyelték meg és filozófiai művek jelentek meg azokról. 1841-ben G. Guenot-Lecointe munkája: *Physiologie du gant* a kesztyűt a modern civilizáció leghaladóbb kifejezésének tartja. Amikor a feudális osztály privilégiumai elmosódtak, s az életnívó kezdett kiegyenlítődni, a kesztyű szükségleti cikké vált minden társadalmi rétegben; a luxus demokratizálódása következett be. H. de Balsac a „*Traité de la vie élégante*”-ban (1853) megkísérelte a visszapillantást, hogy a divat tartozékainak milyen jelentősége volt a múltban. Lát-szólag lényegtelen apróságok kifejezői voltak ezek az eszmék és érdekek terén, azonban csalhatatlan jelei a szociális előrehaladásnak. Véleménye szerint a kesztyű is kiváltságot fejezett ki és forradalmat jelentett be.

JEGYZETEK

1. Schuette, M.—Müller-Christensen, S.: *Das Stickereiwerk*. Thüringen, 1963. 68., 70. képek.

„Item duo paria Cirotecarum, quarum unum per Ymaginibus ex filis sericeis et aureis contextam angelorumque ymaginibus in argento sculptorum affixis.” (OL. DL. 36. 403. 10.) Dr. Entz Géza szíves közlése.

„Unum par cirotecarum pontificalium aurotextis, gemmis et lapidibus pretiosis parvis et tabulis argenteis deauratis de smalto in se continens, que a tergo habet arma lata et rotunda, circumdata margaritis et octo lapidibus pretiosis parvis. Item aliud par cirotecarum habet auri-textam antiquam, ymaginibus contextam, a tergo habentia duos circulos argenteos, cum smaltis et ymaginibus, circumdatis gemmis... Item unum par cirotecarum pontificalium habens in extramitatibus aurifrisium latum cum floribus roseis sericeis et aureis mixtim.” Veszprémi püspökség leltára 1429—1437. Történelmi Tár. 1887. Közli: Fejérpataky L. 2. közlemény.

2. Szendrey J.: *A magyar viselet történeti fejlődése* (Bp. 1905). 49. lap, 15. ábra. „Címerkép 1511-ből.” Solymászkesztyűs kart ábrázol.

3. V. Ember M.: II. Lajos magyar király és felesége ruhája. (FA. 1962.) 144—150. lap, XXI. tábla.

4. Wilhelm Schaefer, genannt *Dillich*, Vngarische Cronica. Cassel, W. Wessel 1600. Az előkelő kisasszony jobb kezében láthatóan nagyméretű kesztyűt tart.

5. *Trophaeum Domus Inclitae Estoras* (*Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae Domus Estorasionae*). Vienna MDCC. — 52. tábla. Margarita Comitissa de Vertham, Georgy Estoras Generalis Consors. Jobb kezében feltűnően nagyméretű kesztyűt tart. — 64. tábla. Susana de Besenye, Benedicti Estoras coniunx (1570), szintén kesztyűvel van ábrázolva.

6. *Trophaeum Domus Inclitae Estoras*. 19. tábla. Stephanus Estoras dolmányának ujján a leppentő fel van hajtva. — 41. tábla. Emericus Estoras dolmánya ujján a hozzávarrott félkörösen végződő leppentő az ujjakig ér. — 89. tábla. Franciscus Estoras dolmányának ujjával egybe-szabott a félkörívű leppentő. Hasonló szabású a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében levő borvörös bársonymintás dolmány ujjá. Képe és szabásrajza: V. Ember M.: Magyar viseletformák a XVI. és XVII. században. (FA. 1966—67.) 97., 98. ábrák. A sárospataki plebániatemplom kriptájából két dolmányt emeltünk ki (16. század második fele), amelyek ujján hozzászabott szögletes leppentő van. Kép és szabásrajz: V. Ember M., XVI—XVII. századi ruhadarabok a sárospataki kriptákból. (FA. 1968.) 86., 87., 96. ábrák. — Az Esterházy-gyűjteményből származó az Iparművészeti Múzeumban levő dolmányok ujjá is nagyrészt leppentős. Vö. *Varjú-Ember, M.*: Die ungarische Galakleidung im XVI. und XVII. Jahrhundert. Waffen und Kostümkunde. München. Berlin. 1965. Heft 2. 73—83. lap.

Szendrey J.: Adatok a magyar viselet történetéhez. Bp. 1908. A címlap előtti színes képen: „Magyar nemesek a XVII. századból”. A két nemes dolmányának ujján felhajtott kézelő van. (Beich és Amigoni freskója 1688-ból a schleissheimi bajor királyi kastélyban.)

Szendrey J.: i. m. XIII. tábla, 3. kép. „Magyar kálvinista pap.” Dolmánya ujján felhajtott leppentő. (Marsigli, A. F.: La popolazione di Transilvania composta di varie nationi di diuerse lingue, religioni, usi e uestiti. Bologna, Egyetemi kvtár.)

Szendrey, J.: i. m. XVI. tábla, 3. kép. „Falusi kántor” dolmánya ujján szögletes leppentő. (Costume Bilder aus Siebenbürgen. Tabulae pictae et coloratae. Orsz. Széchenyi kvtár.)

Szendrey J.: A magyar viselet történeti fejlődése. Bp. 1905. 97. lap, 73. kép. „Magyar úri szolga a XVII. századból.” Dolmánya ujján le-hajtott szögletes, ívelt végű leppentő. (Costume Bilder aus Siebenbürgen.) Orsz. Széchenyi kvtár.

Szendrey, J.: i. m. 98. lap, 74. kép. „Magyar sóvágó a XVII. századból.” Hímzett díszű bőrködmönének ujjá, nagy, félkörös leppentőben végződik. (Costume Bilder aus Siebenbürgen.)

Szendrey, J.: i. m. 107. lap, 82. kép. „Részeg cigány vajda a XVII. századból.” Ködmöne ujján a leppentő felhajtott (Costume Bilder aus Siebenbürgen.)

Szendrey, J.: i. m. 190. lap, 160. kép. „Huszar kapitány a XVIII. századból.” Dolmánya ujján nagy, négyuszögű, ívelt szélű, elálló leppentő. (A gráci egyetemi könyvtár erdélyi kosztümkódexének 72. lapjáról. „Ein Husaren Captain.”)

7. Hunyadi kiváltságlevele a beregszászi szabó céh részére. 1446. Közli: Lehoczky T. Századok, 1875. 199. lap.

8. *Szendrei, J.*: Adatok a magyar viselet történetéhez. Bp. 1908. V. tábla, 1. „Székely hajadon.” Fehér posztóból varrott kétujjas kesztyűt visel. (Marsigli i. m.)

Szendrei, J.: i. m. XII. tábla, 1. „Nagyszebeni polgármester.” Zsinóros magyar ruhában kézelős fehér kesztyűvel. (Costume Bilder aus Siebenbürgen.)

Szendrei, J.: i. m. XIV. tábla, 2. „Szász falusi pap.” Bal kezében sárga kesztyűt tart (Costume Bilder aus Siebenbürgen.)

Szendrei, J.: i. m. XVI. tábla, 1. „Szász városi tanító.” Bal kezében szürke kesztyűt tart. (Imagines Nationum Ditionis Hungariae, coloribus illuminatae. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.)

Szendrei, J.: i. m. XVI. tábla, 3. „Székely katolikus tanuló.” Sárga bőr kétujjas kesztyűt visel. (Costume Bilder aus Siebenbürgen.)

Szendrei, J.: i. m. XVII. tábla, 3. „Szász tanuló.” Világos kesztyűje kézelős. (Marsigli, i. m.)

Szendrei, J.: i. m. XX. tábla, 1. „Temetésre menő oláh.” Egyujjas kesztyűje fekete szövetből készült. (Imagines Nationum.)

Szendrei, J.: A magyar viselet történeti fejlődése. Bp. 1905. 99. lap, 75. kép. „Nagyszebeni szász tanácsúr a XVII. századból.” Zsinórozott magyar ruhát visel, jobb kezén halványsárga kézelős kesztyű, a balkézre való kesztyűt jobbájában tartja. (Costume Bilder aus Siebenbürgen.)

Szendrei, J.: i. m. 141. lap, 113. kép. „Brandenburgi Katalin fedelelemasszony.” XVII. század második negyede. Könyökig érő sárga bőrkesztyűt visel. (Erdélyi fejedelmi viseletképekből álló kódex XI. számmal jelölt, eredetileg 12. lapja.)

Szendrei, J.: i. m. 189. lap, 159. kép. „Magyar gavallér a XVIII. századból.” Elálló kézelős sárga bőrkesztyűt visel. (A gráci egyetemi könyvtár erdélyi kosztümkódexének 13. lapja.)

9. *Deák F.*, Magyar hölgyek levelei. Bp. 1879. 63. lap. Bánffy né Guthi Ország Magdolna unokájának akart kesztyűt küldeni. 1563-ban Révay Jánosné Bánffy Annához intézett levelében így írt: „Az kezének való mértéket is láttam, de még ahoz képest keztyűt nem találtam.” *Deák F.*: Wesselényi Anna özv. Csáky Istvánné (1584—1649) életrajza és levelezése. (Bp. 1875), 71. lap. Pacsot Ferencné Balassy Annához írt levelében (1612) olvassuk: „Mínap bátyám uramot (Wesselényi István) kértem volt, hogy onnét fejül (Krakkó) aféle apró, fejez keztyűt hozasson, az ki belül szőrös, szálás... azért kaptam a féle keztyűn, hogy lágy is mikor ugyan jó fele talál, e mellett az kezének is használ.” *Bethlen Gábor árszabása*. 1627. Magyar Történelmi Tár, 18. kt. 212. lap.

10. *Braun-Ronsdorf, M.*: Die Handschuhe der Elisabeth Stuart. Waffen und Kostümkunde. München, Berlin. 1963. 1—16. lap. — *Pylkkänen, R.*, Barokki Pukumuoti Suomessa. 1620—1720. Helsinki, 1970. 364—367. lap; 380., 381., 382., 383., 384., 385., 386., 387. képek.

11. *I. Rákóczi György* (1643) vörös bársony kesztyűje nyusztal bélelt, egy másik kesztyű skófiummal volt szöve. Magyar Történelmi Tár, 1878. 946. lap.

Lónyay Gábor (1684) király színű bojtos bársonyból varrott kesztyűje három sor arany csipkével díszített. Mon. H. Hist. Script. 24. k. 688. lap. Thököly Imre ingóságai között néhány pár, *Barkóczy Erzsébet* (1684) ruhái között négy pár férfinak való nyári kesztyű volt.

Radvánszky, B.: Magyar családélet és háztartás. Bp. 1879—1896. I. 256., II. 114., 200., 228., 265., 284., 296., 301., 309., 313., 314., 321., 326., 329., 337., 364., 366. lapok.

Gróf Thurzó György által leánya Zsuzsánna lakodalmára tétetett vásárlások 1603. — Három eb bőr kesztyűt — frt. 75. d. — Gróf Thurzó Ilona kézfogására vásárolt drágaságok és egyéb apróságok. Bécsben 1614. Január. Egy fekete pézsmás kesztyű, bélelt, facit 1 frt. 50 d. — Thurzó (Imre) halála után maradt ruhák leltára. 1621. nov. 4. Pézsma kesztyű. — Monoky Zsuzsannának jutott arany, ezüst művek, lóra való szerszámok és köntösök, Csetnek, 1634. máj. 30. Egy varrott fekete atlasz kesztyű. — Thököly Mária hozománya, 1643. jan. 14.: 1. Szederjes atlatzon varrott gyöngyös kesztyű, nyusztal bélelt. 2. Fehér atlatz tűzött kesztyű, hattyú bőrrel bélelt. 3. Fehér atlatzon arannyal, selyemmel varrott kesztyű. 4. Fekete bársonykesztyű, arany sinorral sinorozott, nyesttel bélelt, az kerületi nyuszt. 5. Fehér terciálanna kesztyű, nyesttel bélelt, az kerületi nyuszt. 6. Király szín bársony kesztyű, két renddel arany paszománnyal prémezett, nyesttel bélelt. — Woiszka Ilona Krisztina hozománya, 1647. aug. 26.: Egy gyöngyes tűzött kesztyű. — Másik virágokkal varrott kesztyű. — Harmadik fekete bársony arany csipkével nesttel bellet kesztyű. — Három kesztyű külömbfélék nyári. — Berényi Györgynek Ugrócz és Temetvény várakban letéteményezett ingóságai. 1650. jan. 3. Egy pár fraunczimmernek való kesztyű. — Két pár bellet férfi kesztyű. — Báró esterházy Zsófia b. Berényi Györgyné, anyjától kapott hozománya, 1650. okt. 8. Egy nyuszt kesztyű. — Báró esterházy Ilona (E. Pál leánya) kisasszony után maradt drágaságok. 1651. sept. 26. Egy bársony bellet kesztyűcske. — Négy pár kesztyű egy aranyos. — Berényi Györgynek a bodoki várkastélyban levő ingóságai. 1656. jul. 15. Hiúz kesztyű. — Vidra kesztyű. — Ujjas téli kesztyű. — Nyári új kesztyűk No. 4. — Nyári viselt. — Erdélyi új. — Erdélyi viselt kesztyűk. — Egy pár nyári kesztyű varrott. — Egy viselt pár nyári kesztyű. — Gróf Illyésházy Katalin (később gróf Batthyány Pál neje) öltözetének leltára. 1660. okt. 20. Vörös atlatz, virágokkal varrott, gyöngyös nyári kesztyűcske. — Héderváry Katalin öz. b. Viczay Jánosné halála után maradt bútorok, drágaságok és egyéb ingók. 1681. máj. 14. két pár kesztyű egyik paraszt fehér. Másik arany fonállal varrott. — Egy pár nyári kesztyű. — Egy pár selymes férfinak való kesztyű.

12. *Fejér*. Codex diplomaticus. Tomus IX. Volumen 5. 136. p. Buda, 1834. „Item cirothecarum fraternitas... nullus eorum albas pelles ad vendendum debet parare nec plures, quam pro opere suo indiget et requirit...” (a szászok céhszabályainak megújítása, 1376.).

13. *Dr. Szádeczky Lajos*: A czéhek történetéről Magyarországon. Bp. 1889. (Ertekezések a történelmi tudományok köréből. XI. kt.) A czéhek lajstroma. 65—152. lapok.

Erdélyi Céhek: *Beszterce*, kesztyűsök, 1577. *Brassó*, harisnyakötők, 1653 előtt, kesztyűsök 1657, és 1693. harisnyakötők 1659. *Maros-Vásárhely* „A. D. 1601. midőn országunknak hada Goroszlánáj Báthory Zsigmond fejedelem idejében Básta Györgytől és Mihály vajdától megveretett volna... parancsolták volt, hogy egy céhbe álljanak.” *Nagyszeben*, harisnyakötők, 1724. *Segesvár*, kesztyűsök, 1568. és 1770.

A szász egyetem általános kiváltságai és céhszabályai a hét és két szász szék és az öt szász város (Szeben, Brassó, Beszterce, Meggyes, Segesvár) területén lévő céhek számára. Kesztyűsök céh szabályzata újítottat Szebenben 1376-ban (melyet Nagy Lajos király is megerősített), átírva és megerősítve II. Ulászló által 1496-ban. — Kesztyűsök 1540., 1568., 1598., 1760., 1770. — Szent-Ágota, Nagy Küküllő m., kesztyűsök 1540.

Apatin, Bács Bodrog m., Szabók, gombkötők, szűcsök és kesztyűsök együtt, 1770. Takácsok, posztósok, harisnyakötők, festők és posztónyírók, 1817. Harisnyakötők, 1817.
Arokszállás, Jász-Nagykun-Szolnok m. Vegyes céh, 1817., 1820.
Bács vegyes céhben a harisnyakötők, 1828.
Baja tímár 1815., szűcs 1815., harisnyakötők és fésűsök együtt 1817.
Bártfa, vegyes céh, 1535.
Bezdán, Bács m., vegyes céhek, 1815., 1825., 1830., benne a harisnyakötők.
Buda, harisnyakötők 1715., vegyes céh 1718.
Csonopla, Bács m., harisnyakötők vegyes céhben, 1840.
Dárda, Baranya m., vegyes céh, 1822.
Deákovár, Verőce m., vegyes céhben a kesztyűsök és harisnyakötők, 1838.
Dorozsma, Csongrád m., takács, szabó, szűcs stb., 1817.
Eperjes, Sáros m., gombkötő stb., 1635.
Esztergom, vegyes céh, 1699.
Fehérgyarmat, Szatmár m., vegyes céh, 1610.
Futtak, Bács m., vegyes céhben harisnyakötők, 1826.
Gakova, Bács m., vegyes céhben harisnyakötők, 1829.
Galánta, Pozsony m., sor céh (vegyes céh), 1815.
Gyöngyös, Heves m., gombkötők, 1770.
Győr, kesztyűsök, 1755., harisnyakötők 1776.
Halas, Pest m., szabó, gombkötő stb., 1817.
Hatvan, Heves m., vegyes céhek, 1760., 1817.
Hódáság, Bács m., harisnyakészítők stb. 1826.
Holics, Nyitra m., harisnyakészítő stb. (Anabaptisták) 1770.
Kis-Dorog és Tevel, Tolna m., harisnyakötő 1843.
Kismarton, Sopron m., harisnyakötők védlevele 1714.
Kolluth, Bács m., harisnyakötők 1827.
Komárom, vegyes céh, 1692.
Nagyvázsony, Veszprém m., vegyes céh, 1770.
Pápa, Veszprém m., harisnyakötő, 1782. és 1841.
Parabuty, Bács m., vegyes céhben harisnyakötők, 1840.
Pest, kesztyűsök, 1819., harisnyakötők, 1829.
Pozsega, együttes céhben kesztyűsök, 1842.
Pozsony, vegyes céh, 1687., harisnyakötők, 1714.
Rác-Militics, Bács m., vegyes céhben harisnyakötők, 1842.
Sassin, Pozsony m., (Szobotist és Holiccsal együtt) vegyes céhben harisnyakötők, 1700.
Stósz, Abaúj m., vegyes céh a szomolnokival együtt, 1701.
Szokolca, Nyitra m., vegyes céh, 1745. és 1758.
Szempe, Pozsony m., vegyes céh, 1746.
Szent-György, Pozsony m., vegyes céh, 1655.
Szent-János, Moson m., vegyes céhben harisnyakötők, 1841.
Szigetvár, Somogy m., német varga, harisnyakötő és fésűs együtt, 1840.
Temesvár, Szűcs és kesztyűs, 1815.
Tolna, Tolna m., harisnyakötők, lakatosok, fazekasok együtt, 1782.
Vértessalja, Fejér m., vegyes céh, 1817.
Veszprém, vegyes céh, 1713.
Vörösmart, Baranya m., közös céhben harisnyakötők, 1843.
Zágráb, vegyes céh, 1521.
Zirc, Veszprém m., vegyes céh, 1776.
Zombor, Bács-Bodrog m., harisnyakészítők, 1841.
Zsombolya, Torontál m., kesztyűsök, 1823.

Anfertigung und Tragen von Handschuhen in Ungarn

Im Osten war der Gebrauch von Handschuhen bereits im Altertum verbreitet um die Hände vor Kälte und schwerer Arbeit zu schützen. Die Griechen und Römer hielten jedoch diese für ein Zeichen der Verweichlichung. Im Mittelalter gehörten die Prunkhandschuhe zu den Insignien der Herrscher, sowie der klerikalischen Macht.

Diese Handschuhe wurden aus feinstem Seidenstoffe genäht, mit Perlen, Edelsteinen und reicher Stickerei geschmückt. Die aus Seidenfaden gestrickten Handschuhe verzierte reiche Goldmotivierung. Viele Inventare des 15. Jahrhunderts befassen sich mit der Beschreibung der kirchlichen Paramente der vorigen Jahrhunderte.

In verhältnismässig kurzer Zeit verbreitete sich das Tragen von Handschuhen bei den führenden Kreisen und findet gegen Ende des Mittelalters auch zu den wohlhabenden Bürgern seinen Weg. Ihre Mode und die damit verbundenen Gebräuche entwickelten sich gleichförmig in den europäischen Ländern.

Die Anfertigung lederner Handschuhe kommt hauptsächlich in jenen Ländern vor, wo Schafzucht betrieben wurde. Für feinere Handschuhe benützte man Hunde-, oder Ziegenhäute, die Stärheren und Derberen wurden aus Hirsch-, mit selten aus Büffelleder gefertigt.

Den anderen Handwerkern gleich vereinigten sich auch die Handschuhmacher in Zünften. In Ungarn entstanden die ersten in Siebenbürgen, ihre Statuten, wurden von König Lajos I. im Jahre 1376. erneuert und bestärkt. Nacheinander entstanden die Handschuhmacher-Zünfte, ihre Statuten wurden 1540., 1557., 1568., 1617., 1659., 1693. festgelegt, oder zum Teil geändert. Wo es an Handschuhmachern mangelte, wurden andere, mit Leder arbeitende Handwerker in eine gemeinsame Zunft einbezogen. Aus Süd-Ungarn blieben aus dem Jahre 1521. und 1770., aus West-Ungarn 1692., 1699., 1713., 1770. und 1782., aus Nord-Ungarn 1535., 1635., 1655., 1670. und 1687. Zunft-Statuten bekräftigende, oder erneuernde Urkunden erhalten.

Die Handschuhstricker betätigten sich hauptsächlich in Nord-Ungarn und bildeten eine gemeinsame Zunft mit den Strumpfstrikern, Posamentenwirkern und Knopfmachern. Allmählich wur-

den die Zünfte bis Mitte des vorigen Jahrhunderts durch die Manufakturen und Gründung der Fabriken verdrängt und in ihrer Tätigkeit beschränkt.

In der ungarischen Tracht des 16. und 17. Jahrhunderts ersetzte den Handschuh der zu den Dolmanärmeln geschnittene, bis auf den Handrücken reichende rechteckige Zipfel — auch Hundsohren genannt —, welcher zum Schutz des Handrückens diente. Wie es Bilder aus jener Zeit beweisen, findet man den Zipfel sowohl an Prunkkleidern, wie an den Kleiderärmeln der Werk tätigen. In dieser Epoche ist jedoch das Tragen von Handschuhen keine Seltenheit mehr. Die spanische Mode brachte in der Frauentracht die Benützung des Handschuh's mit sich.

In Ungarn war der Handschuh ein allgemein verbreitetes Zubehör der Kleidung; dies beweisen Korrespondenzen, Mitgift- und Nachlassinventare sowie zeitgenössische Illustrationen. Im 16. und 17. Jahrhundert bedienten sich die Frauen zu jeder Jahreszeit des Handschuh's, ja selbst bei jungen Mädchen war sein Tragen üblich. Der Sommerhandschuh war fingerlos, sogenannter Halhandschuh.

Parfümierte Handschuhe, die es anderwärts schon im 13. Jahrhundert gab, verbreiteten sich in Ungarn erst im 16. Jahrhundert. Die aus Seide oder Samt genähten, mit reicher Stickerei und Spitzen geschmückten Handschuhe waren sowohl bei den Damen, wie bei den Herren beliebt.

Der Männerhandschuh änderte sich kaum im Laufe der Zeit, bei den Frauen jedoch passte sich seine Länge, der nach der Mode sich ändernden Ärmellänge an.

Die französische Revolution verbannte für eine Zeit das Tragen des Handschuh's — als Zeichen aristokratischer Gesinnung — und nur Napoleons Vorliebe hiefür machte den Luxusartikel zu einem allgemein verbreiteten Kleidungsstück bei allen Volksschichten.

Im Vergleich zu den anderen Gewerben verbleibt die Handschuhmanufaktur am längsten bei der handwerklichen Methode. Der Gebrauch und die Verbreitung von Maschinen geht erst in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts vor sich.

Der Schnitt des Handschuh's war bis zum ersten Viertel des vergangenen Jahrhunderts ziemlich primitiv und erst die Erfindung des Grenobler Handschuhmachers Jouvin — 1834 — mit seinen 32 Schnittvarianten bedeutete einen grossen Schritt nach vorwärts.

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts erschienen nacheinander die verschiedensten Handschuh-Spezialnähmaschinen, welche die Arbeit leichter und schneller machten.

Wandlung und Gebrauch modischer Zubehöre wurden in der ersten Hälfte des vorigen Jahrhunderts als Kulturerscheinungen gewertet und viele philosophische Werke befassten sich damit.